

Tvorba didaktických materiálů pro výuku místního regionu v hodinách vlastivědy

Creation of didactic materials for the regional homeland study education

Mgr. Karolína Mičková

*Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie,
Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice*

Klíčová slova: místní region, výuka vlastivědy, tvorba didaktických materiálů, výzkum studentů

Key words: local region, homeland study education, creation of didactic materials, students' research

Abstrakt: Základy geografického učiva získávají žáci na I. stupni ZŠ především ve vlastivědě. Jedním ze stěžejních vlastivědných témat je místní region („Místo, kde žijeme“ podle RVP ZV). Ovšem toto téma bývá někdy v hodinách vlastivědy vyučujícími opomíjeno, protože tito nemají dostatek příslušných úzce regionálně zaměřených učebních materiálů. Získání a zpracování takových pomůcek je pro ně velice náročné z hlediska potřebné odbornosti a i časově. Tyto problémy byly důvodem vzniku didaktických materiálů pro výuku vlastivědy regionu v rámci několika mnou vedených diplomových prací. Tento příspěvek proto shrnuje výsledky výzkumu a prezentuje učební texty, pracovní listy a metodické příručky pro výuku mikroregionů Netolicko a Třebíčsko, města Českých Budějovic a vybraných folklórních oblastí Česka.

Abstract: Pupils get basics of geographical education just at the 1st stage of elementary schools, especially during the homeland study education. One of the fundamental themes is the “local region” (place where we live). Indeed teachers sometimes leave out this important issue. They do not have sufficient number of quality didactic materials aimed directly to the relevant locality and acquisition of such materials seems for them very difficult. These problems were the reason why my students started to create some didactic materials in the frame of their diploma thesis research. This paper summarizes results of our research and presents textbooks, worksheets and methodical guidebooks of the Třebíč and Netolice micro-regions, České Budějovice and selected folklore regions of Czechia.

1 Úvod

Podle našich současných kurikulárních dokumentů získávají žáci na základních školách základy geografického učiva, kam téma místního regionu patří, na I. stupni v prvouce (3. ročník), kde by měla výuka probíhat hlavně prostřednictvím vycházek do nejbližšího okolí, a dále ve 4. a 5. ročníku v předmětu vlastivěda. Vlastivěda je tzv. propedeutikou pro předměty zeměpis, dějepis a občanská výchova na II. stupni ZŠ. Podle Rámcového

vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV) se jedná o vzdělávací oblast „Člověk a jeho svět“, která připravuje základy pro specializovanější výuku ve vzdělávacích oblastech „Člověk a společnost“ a „Člověk a příroda“ a ve vzdělávacím oboru „Výchova ke zdraví“. Oblast „Člověk a jeho svět“ je členěna do pěti tematických okruhů, ze kterých je možné v rámci Školního vzdělávacího programu (ŠVP) tvořit dva předměty ve 4. a 5. ročníku, tedy okruhy „Místo, kde žijeme“, „Lidé kolem nás“ a „Lidé a čas“ využít pro vlastivědu a okruhy „Rozmanitost přírody“ a „Člověk a jeho zdraví“ zařadit do přírodovědy. V rámci vlastivědy tak zůstává zachováno v podstatě tradiční pojetí předmětu integrujícího základy zeměpisného (1. tematický okruh), občansko-výchovného (2. tematický okruh) a dějepisného (3. tematický okruh) poznávání.

Stěžejní vlastivědné téma místní region, resp. tematický okruh RVP ZV „Místo, kde žijeme“, má za úkol naučit žáky poznávat nejbližší prostředí svého bydliště, školy, obce/města a okolní krajiny, sledovat vztahy a souvislosti v regionu, učit se chápat jeho organizaci a fungování. Proces poznávání však probíhá nejen vědomě ve vyučování, ale i nevědomě při mimoškolních aktivitách, cestě dětí do školy, hrách okolo bydliště, výletech s rodiči, atp.

Sledovaná regionálně geografická (vlastivědná) problematika, která je důležitá nejen pro navazující hodiny zeměpisu, dějepisu a občanské výchovy na II. stupni ZŠ, ale i pro běžný život jedince ve společnosti, bývá někdy v hodinách vlastivědy vyučujícími z několika důvodů opomíjena. Neexistuje dostatek učebních materiálů (učebnic, pracovních listů, map ...), které by mohly být při hodinách použity. Získání a zpracování takových pomůcek je mnohdy velice náročné jednak časově, když má učitel na I. stupni kromě vlastivědy ještě několik dalších předmětů, jednak z hlediska potřebné odbornosti. Správně zpracovaná geografická analýza malé oblasti (zisk příslušné literatury, dat, mapových podkladů a kompilace odborně a didakticky vyváženého textu) je v mnoha případech obtížná i pro ty, kteří studují přímo učitelství zeměpisu pro ZŠ. Proto se od podrobné výuky místního regionu raději upouští a je upřednostňována výuka hierarchicky vyšších regionů, krajů (informace o krajích jsou v učebnicích vlastivědy), případně probíhá pouze formou krátké, nenáročné vlastivědné vycházky po městě (obci), kde je umístěna škola.

Při seminářích z předmětu vlastivěda s didaktikou na naší fakultě, jsem stále častěji narážela na problém absence didaktických prostředků pro poznávání místního regionu. Studenti a studentky, budoucí učitelé a učitelky, si nevěděli rady, jak poměrně složité geografické téma správně transformovat do hodin vlastivědy na I. stupni ZŠ. Jednak neměli odpovídající geografické vzdělání, takže nevěděli, jakou literaturu a zdroje dat je možné využít pro přípravu vyučovacích hodin, jak informace z literatury správně strukturovat, co vše musí regionálně geografická analýza obsahovat, atp. Proto jsme s některými studentkami začaly takové materiály tvořit v rámci jejich diplomových prací. Vznikly práce o Netolicku (Turková 2005), o Třebíčsku (Hnízdilová 2006), samozřejmě o Českých Budějovicích (Kotyzová 2006), o vybraných folklórních regionech Česka – Chodsku, Hané, Krkonoších a Podkrkonoší, Prácheňsku, Valašsku (Kohoutová 2007) a vzniká text o Českém Krumlově. Všechny práce kromě didaktického zpracování řešeného tématu obsahují komplexní, značně obsáhlou

a podrobnou charakteristiku mikroregionu (vymezení a poloha, popis fyzicko- a sociálně- geografických složek, historický vývoj, přírodní, kulturní a společenské zajímavosti a zvláštnosti), která má sloužit jako ucelený zdroj informací pro učitele. Nechybí ani analýza dostupné literatury, převážně takové, která je k dispozici v místních knihovnách a může být snadno využita ve výuce, a podrobný seznam knižních publikací, elektronických dokumentů, internetových odkazů, map a jiných zdrojů informací. V následujícím textu tohoto příspěvku jsou shrnuty nejdůležitější poznatky z tvorby jednotlivých prací a práce představeny. Všechny diplomové práce jsou dostupné v tištěné i elektronické podobě v naší fakultní knihovně a na naší katedře a jsou všem zájemcům k dispozici.

2 Tvorba materiálů pro výuku vlastivědy místního regionu

2.1 Metodika práce a zdroje dat

Hlavním cílem tohoto článku je představit zpracované diplomové práce řešící problematiku výuky místního regionu ve vlastivědě na I. stupni ZŠ (Turková 2005, Hnízdilová 2006, Kotyzová 2006, Kohoutová 2007) a předložit tak různé návrhy didaktických materiálů, které mohou sloužit jako příklady, návody a zdroj inspirace pro nejširší pedagogickou veřejnost.

Již bylo zmíněno, že každá práce obsahuje kromě didaktického zpracování tématu i zpracování odborné (resp. naučné), které představuje podrobná vlastivědná charakteristika řešeného území, sloužící jako prvotní zdroj informací pro vyučující a hlavně pro následnou tvorbu učebních pomůcek. Před sepsáním vlastního textu charakterizujícího řešený region a před tvorbou učebních materiálů bylo nutné shromáždit a prostudovat množství nejrůznějších publikací, časopiseckých a novinových článků, mapových a obrazových podkladů, internetových zdrojů, statistických dat. Jednalo se vždy o odbornou historickou, vlastivědnou, geografickou literaturu o příslušném regionu (sídle) a jeho blízkém okolí, o literaturu populárně-naučnou a širšího záběru o regionu hierarchicky vyšším (kraj, celá republika), o učebnice, pracovní listy, mapy a metodické příručky k vlastivědě, příp. zeměpisu, dějepisu a občanské výchově pro základní školy, o literaturu z oboru obecné didaktiky, didaktiky vlastivědy, pedagogiky, psychologie. Literatura vždy byla pečlivě vybírána s ohledem na zkoumané území tak, aby bylo co nejvíce položek dostupných v místních knihovnách. Zde byla velice vítána vstřícná spolupráce pracovníků jednotlivých knihoven a jejich pomoc při získání materiálů, stejně tak projevený zájem o výsledky práce a jejich zařazení do knihovního fondu. Podrobný rozbor (literární rešerše), v případě školních výukových materiálů i jejich zhodnocení, a seznam literatury jsou vždy nedílnou součástí prací a liší se samozřejmě dle zkoumaného regionu.

Charakteristika řešeného území je koncipována jako základní geografická analýza doplněná o část historickou (dějepisnou), zahrnující popis vývoje v území od pravěku po současnost, a o část v pravém slova smyslu vlastivědnou (údaje o zajímavostech a zvláštnostech území a případně i jeho nejbližšího okolí). Zatímco kapitoly o historickém vývoji a vlastivědných zajímavostech území jsou relativně snadné na sepsání, protože se jedná pouze o kompilaci z dostatečného množství existující a ve většině případů snadno dostupné literatury, nebo jsou informace lehce získatelné z internetu (hlavně ohledně

zajímavostí v území, když se jedná o turisticky atraktivní místa), v případě vlastní geografické charakteristiky tomu tak není. Geografická analýza regionu se skládá z popisu jednotlivých fyzicko- a sociálně- geografických složek území, musí v ní být zahrnuto vymezení a poloha řešeného území, charakteristika geologických, geomorfologických, půdních, podnebných, hydrogeografických, faunistických a floristických podmínek oblasti, popis ochrany přírody, krajiny a životního prostředí, informace o vývoji a současném stavu osídlení, o obyvatelstvu (demografické charakteristiky a údaje spadající do resortu geografie obyvatelstva) a o hospodářství – výskytu a těžbě nerostných surovin, zemědělství, lesnictví, rybářství, průmyslu, službách, dopravě, cestovním ruchu, technické infrastruktuře v sídlech/regionu. K opravdu kvalitnímu popisu zmiňovaných složek, tvořících krajinný komplex, je zapotřebí shromáždit jak primární tak i sekundární data, vhodně je upravit a interpretovat s ohledem na další použití v didaktické praxi.

Nejdůležitější díla a datové zdroje (většinou publikace zahrnující údaje o celém Česku, stěžejní geografická díla) běžně využívané pro tvorbu geografické charakteristiky oblasti, resp. k získání informací o území, jsou uvedeny v seznamu literatury k tomuto článku. V případě informací o geologii a geomorfologii území se používá publikace Demek (ed.) (1987), resp. nová publikace Balatka, Kalvoda (2006), kde je v mapě znázorněno geomorfologické členění Česka a v textové části jsou geomorfologické jednotky popsány. Pro charakteristiku podnebí slouží publikace Quitt (1971), ve které jsou charakterizovány jednotlivé klimatické oblasti republiky. Informace o vodních tocích a nádržích podává kniha Vlček (ed.) (1984), o rozšíření půd na našem území pak dílo Tomášek (1995). Biogeografické charakteristiky, informace o jednotlivých biogeografických regionech Česka se získávají z publikací Culek (ed.) (1996) a Culek a kol. (2005). O chráněných územích přírody a o ochraně krajiny vychází postupně knihy pod záštitou Agentury ochrany přírody a krajiny ČR – pro jižní Čechy jde o publikaci Albrecht a kol. (2003). Vedle odborných knižních publikací mají nezastupitelnou roli mapy, Základní mapa ČR nejlépe v měřítku 1: 50 000 a mapy tematické, hlavně turistické mapy (doporučuji mapy z edice Klubu českých turistů, jelikož jsou v měřítku 1 : 50 000) a Vodohospodářská mapa ČR 1 : 50 000. Ty je třeba využít při základním vymezení území a při popisu rozmístění jevů fyzicko-geografické i socio-geografické sféry, stejně tak při tvorbě učebních materiálů a i přímo ve výuce.

Zatímco pro charakteristiku složek fyzicko-geografické sféry regionu je možné použít dostupnou literaturu i staršího data vydání (prvky neživé přírody nepodléhají tak rychle proměnám v čase) a případně si aktuálnost informací snadno ověřit přímo v terénu, pro charakteristiku složek socio-geografické sféry je nutné získávat co nejaktuálnější data a informace, které se však stále mění. Nejsnazším zdrojem statistických dat o obyvatelstvu, domech, bytech, technické infrastruktuře je Český statistický úřad (ČSÚ), jeho webové stránky, kde se získávají data ze Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB), jež se však vztahují k roku 2001 (poslední sčítání). Též jsou na ČSÚ dostupná data z Městské a obecní statistiky či z Registru ekonomických subjektů. Při nespokojenosti s daty z roku 2001 je možné využít průběžné registry, případně vydávané regionální statistické publikace. V tomto případě je nejlepší dotázat se přímo na příslušném krajském zastoupení ČSÚ. Osvědčeným prostředkem získání dat je dále terénní výzkum,

vlastní šetření, které je možné provádět i prostřednictvím přímého dotazování se lidí v sídle/regionu žijících a představitelů veřejné správy a místní samosprávy.

2.2 Realizované výstupy

První studentský výzkum, který se ve shora uvedeném pojetí věnoval didaktice místního regionu v hodinách vlastivědy, byla diplomová práce Turková (2005) řešící mikroregion Netolicko, území vymezené shodně s existujícím oficiálním zájmovým sdružením obcí. V didaktické části práce, vycházející z odborného základu – podrobného popisu řešeného území ve struktuře uvedené v kapitole 2.1 tohoto článku, jsou zpracovány konkrétní návrhy (projekty včetně vycházek, učební texty, pracovní listy, návrhy her a soutěží, atp.) možností výuky vybraných témat o regionu („Město Netolice“, „Osobnosti a rodáci“, „Kratochvíle“, „Trhy a řemesla“, „Mikroregion Netolicko“), opatřené texty s metodickými poznámkami pro učitele. Požadavkem na tuto i ostatní dále zmiňované práce bylo, aby část s výukovými materiály byla natolik konkrétní, že již nebude třeba žádné další přípravy ze strany vyučujících, že budou moci materiál po předchozím studiu bez problémů rovnou použít při svých hodinách, což bylo úspěšně respektováno.

Otázky a úkoly na úvod:

1. Co nejpodrobněji popiš cestu z netolického náměstí na zámek Kratochvíle.
2. Napiš, co všechno se ti vybaví, když se řekne Kratochvíle.

Kratochvíle

Kdysi stávala v blízkosti místa, kde dnes stojí zámek Kratochvíle, tuz s hospodářským dvorem Leptáč. Její majitel, Jakub Krčín z Jelčan, ji však vyměnil s Vilémem z Rožmberka za městečko Sedláčany. Za nedlouho po tom v blízkosti Leptáče začal Vilém stavět nový letohrádek – dnešní Kratochvíli.

Se stavbou letohrádku se začalo v roce 1583 a pan Vilém z Rožmberka seval mnoho věhlasných mistrů stavitelů, malířů a štukatérů. Problémy začaly už na počátku stavby. Bahnitá půda nedávala základům pevnou oporu, a proto musely být použity olšové a dubové piloty (sloupky) vbité do bahnité půdy, na nichž se teprve dalo začít stavět. Za dva roky stál v rohu ohradní zdi zámku kostelík, a ještě o rok později byl dokončen vodní příkop. Dlouhou dobu trvaly dokončovací práce uvnitř síly a vyzdobení tuziňáckých prostor.

Pan Vilém se však dokončení letohrádku nedomáhal, novým majitelem a pravidelným návštěvníkem se stal Petr Vok. Za jeho vlády byla Kratochvíle dostavěna (1595) a byla dokončena také zahrada. V nechtěné oboře byly za časně Petra Voka choroby koně a dokonce také velbloudi. Petr Vok však musel Kratochvíli prodat císaři Rudolfovi II. Později vlastnili Kratochvíli páni z Eggenbergu a po nich Schwarzenbergové. Kratochvíle byla přestavěna, byly zde zřízeny byty pro úředníky a také ústav pro sirotky. Nyní se ve státním zámečku Kratochvíle nachází výstava animovaného filmu. Během roku jsou zde pořádány koncerty vážné hudby, jednou z tradičních událostí je předprázdninový koncert pěveckých sborů, a svatební obřady.

Otázky k textu a další úkoly k tématu:

1. Spomocí odborné knihy určete, komu patří erby na obrázcích. Erby popište a řekněte, čím jsou typické!
2. Vymyslete si a nakreslete svůj vlastní erb.

Obr. 1. Ukázka učebního textu o zámečku Kratochvíle u Netolic (Turková 2005)

Mikroregion Netolicko

1 cm na mapě = 2 km ve skutečnosti
1 : 200 000

1. Podle nápovědy ZAPIŠ název obce, kam se dostaneš, pokud poletíš letadlem.
  - a) Z Malovic 3 km na jih ..... potom další 3 km na jihozápad
  - b) Z Chvalovic 5 km na sever ..... a potom 3 km na západ
  - c) Z Vitějovic 12 km na severovýchod ..... a potom 7 km na jih
2. NAPIŠ vše, co si pamatuješ o zajímavostech v obci Němčice.
.....
.....
3. POSKLÁDEJ správné písmenka v názvech obcí! Pak kartičky s názvy VYSTŘIHNÍ a SEŘAĎ podle abecedy!

CIBABE	HAŠUMO	LOTECINE	VOJTVĚTECI	ŽUCILE
ŠIVLOOCE	VOLECACHVI	COLEVNÁ	ČIMENCE	CHUKYRASOHL

Obr. 2. Ukázka pracovního listu k tématu mikroregion Netolicko (Turková 2005)

V dalším výstupu výzkumu v rámci diplomové práce se řešil mikroregion Třebíčsko (Hnízdilová 2006). Didaktická část je v této práci realizovaná jako učební text (samostatná učebnice pro 4. ročník ZŠ, zahrnující informace o všech složkách charakteristiky území), který je doplněn pracovním sešitem a metodickou příručkou pro učitele s podrobně rozpracovanými jednotlivými tématy z učebnice a pracovního sešitu

a s návrhy dalších forem výuky (projekty, vycházky, hry, exkurze, atp.). Učebnice je zajímavá tím, že v ní bylo pro motivaci žáků využito zástupné figury, průvodce celou výukou, smyšleného místního skřítky.

OBSAH	str.
ÚVOD	
1. POLOHA A ROZLOHA	1
2. PŘÍRODA A KRAJINA	2
Povrch	2
Vodstvo	2
Podnebí	3
Půdní pokryv, využití půdy	3
Živá příroda	4
Ochrana přírody a krajiny	4
3. LIDÉ A SÍDLA	5
Vývoj osídlení	5
Obyvatelstvo	5
Památky a zajímavosti v Třebíči	6
Sídla v okolí Třebíče	7
4. HOSPODÁŘSTVÍ	10
Zemědělství, lesnictví a rybolov	10
Nerostné suroviny a průmysl	10
Služby	11
Doprava	11
Cestovní ruch	12
ZÁVĚR	14

Obr. 3. Struktura učebního textu o Třebíčsku (Hnízdilová 2006)

Můj první vjezd do Třebíče se mi zdál spíše smutečným pochodem než cestováním. Tento vjezd mě vzdaloval od mých slunečnic a od mých dětských přátel.

A přece město, jež se mně zdálo být na první pohled oblidněné, zakouřené, ponuré, stalo se mi po letech právě tak milé, jako jsou mně milými mé slunečnice.

Vítězslav Nezval

Rhoj děti,

jmenuji se Barnabáš (pro křemáčky Barry) a jsem hodný skřítek, který už moc dlouho bydlí ve starých křemáčkách Třebíče. Věm vám vyprávím o místě, kde žijeme, a o jeho okolí. Chtěl bych vám ukázat všechny krásné věci, které kolem nás jsou a o kterých se musíte něco bližšího dozvědět a zapamatovat si. Pak budete moci mítto mě provádit své křemáčky z jiných koutů České a já budu křeměné hezky odpovídat ve svém domečku v křemáčkách.

1. POLOHA A ROZLOHA

Která oblast Česka je ta naše a jak je velká?

Najdi na nastřené vlastivědné mapě Třebíčsko! Jak bys vymezil území Třebíčska?

Oblast, o které si budeme povídat, se nazývá **mikroregion Třebíčsko**. Nachází se v centrální části kraje Vysočina, v okrese Třebíč. Rozprostírá se v jihovýchodní části **Českomoravské vrchoviny** a zabírá **území o rozloze 123,5 km²**. V době posledního sčítání obyvatel v roce 2001 zde žilo **42 762 lidí**, z čehož 39 021 lidí bydlelo v samotném městě Třebíči.

Co je to mikroregion?

Mikroregion je malá část území, která je přesně vymezena a ohraničena. Mikroregion Třebíčsko je složena devíti samostatných obcí v okolí města Třebíče: Do sedlčtiny spadají obce Bechovice, Křižkovice, Kráčovice, Krahulov, Moutník, Okřešice, Slatěč, Strážel, Trojva a Třebíč. Obec Slatěč se ještě dále na své místní části, Kráčovicích a Červenou Houpou. Město Třebíč má místní části Budčkovice, Pocolouč, Přáčův, Račkovice, Řípov, Slavice a Šimov. Obec se také skládá z katastrálních území, což jsou nejmenší územně-správní jednotky v Česku.

Obr. 4. Ukázka úvodní kapitoly učebního textu o Třebíčsku (Hnízdilová 2006)

Poslední dvě vzniklé práce Kotyzová (2006) a Kohoutová (2007) jsou odlišné od dvou shora představených prací a mají částečně i jinak koncipovanou strukturu, než jak je uvedeno v kapitole 2.1 tohoto článku, protože se zabývají didaktikou vlastivědy území města (Kotyzová 2006) a folklorních regionů (Kohoutová 2007). V případě tématu o území města byla pro České Budějovice v didaktické části práce vytvořena učebnice s pracovními listy a příručkou pro učitele, ve které je mimo dalšího každé téma učebnice („Poloha Českých Budějovic a obecný úvod“, „Založení města České Budějovic“, „Nejvýznamnější historické památky a zajímavosti Českých Budějovic“, „Významné osobnosti Českých Budějovic“, „Pověsti z Českých Budějovic“, „Vlastivědné zajímavosti z okolí Českých Budějovic“) připraveno pro jednu vyučovací hodinu ve třídě a dále doplněno tematickou výukou v terénu (vycházkou, exkurzí). Opět je zde splněn požadavek na konkrétnost a co nejpečlivější zpracování všech příprav, takže práce dala vzniknout zatím první ucelené řadě materiálů pro výuku tématu České Budějovice ve 4. ročníku místních základních škol.

Víte, holky je na Černé věži zvonů a kde leží Bludný kámen?
Kde byste hledali Solnice a proč jsou na ni kamené masky?
Ze které budovy na náměstí se line každou hodinu laubka?

3. Nejvýznamnější historické památky a zajímavosti Českých Budějovic

Radnice - Současná barokní radnice byla vybudována mezi lety 1727 a 1730. Nad prostředním oknem je umístěn českobudějovický městský znak, obklopený zemskými znaky Čech, Moravy a Slezska. Dva antické výjevy po stranách znázorňují dvě měšťanské ctnosti, statečnost a věrnost. Také čtyři alegorické sochy od J. Dietricha na atice představují čtyři nejdůležitější ctnosti barokních měšťanů, spravedlnost, statečnost, moudrost a opatrnost. Zajímavé jsou i čtyři plechové chříče ve tvaru dráků. Do hlavní věže radnice byla v roce 1995 instalována zvonkohra, která hraje každou hodinu určitou melodii.

Černá věž - Významnou dominantou a zároveň jedním ze symbolů města je Černá věž, která byla vystavěna v letech 1550 až 1577. Věž měla symbolizovat hospodářský rozmach Českých Budějovic v období renesance. Současně sloužila jako hlásná věž a kostelní zvonice. Ve dvou zvonových patrech Černá věže a nahoře v lucerně visí šest zvonů, mezi nimiž je největší Bumerin z roku 1723 (3,429 kg). Nejstarší je zvon Stříbrný, odlitý v roce 1630, nejmladší je zvon Budvar z roku 1995.

Bludný kámen - Nedaleko od kašny, směrem k hotelu Zvon, leží Bludný kámen, jedna z budějovických zvláštností. Je to pozůstatek původní dlažby z „kočičích hlav“ a je označen vyřezaným křížkem. Přibližně na jeho místě se ve středověku nacházelo městské popraviště. Podle pověstí právě tady v roce 1470 nebo 1478 skončilo pod katovým náharem deset tovaryšů, kteří se odvážili odporovat rychtáři. Říká se, že kdo překročí Bludný kámen po desáté hodině večerní, nenajde cestu domů.

Radnice

Černá věž

Bludný kámen

Víte že?
Na ochotu věže držel nepřetržitou službu věžník, který hlídal město před slůznicem se požarem a dalšími pohromami a měl povinností vyzvat při nebezpečných příležitostech. Posledním věžníkem byl až do počátku padesátých let 20. století František Šestouber, který na věži žil s celou rodinou a dokonce i domácím zvířaty.

Obr. 5. Ukázka kapitoly z učebního textu o Č. Budějovicích (Kotyzová 2006)

Hradby - Město bylo obklopeno, stejně jako ostatní středověká města, hradbami, které byly postupně zesilovány podle toho, jak velké nepřátelské napadení hrozilo. České Budějovice byly obehnané dvojitými hradbami, do nichž byl na západní straně začleněn klášterní komplex. Hradby, několik desítek bašt a věží, mohutné rewallny (předhradí) na místě dnešních sadů a obě řeky, tvořily takřka nepřekonatelný obranný systém města. Z původního středověkého opevnění se kromě zbytků vlniscích hradeb zachovala okrouhlá věž Otakarka v biskupské zahradě, mohutné hradební věže Železná panna a Havraní (též Rabštejnská věž) a zbytky ochozu vnitřní hradby.

Kostel Obětování Panny Marie - Nejvýznamnější gotickou stavbou města je chrám bývalého dominikánského kláštera. Jak už víte, jeho založení a stavba přímo souvisela se založením a výstavbou celého města. Ke kostelu přilehá gotická křížová chodba obklopující rajský dvůr. Při vchodu do křížové chodby jsou do zdi vsazeny nahoru kameny několika českobudějovických měšťanů a šlechticů z okolí. V korinm rohu jedné vnější zdi kostela je umístěna kamenná lába. Pověst o této lábě si můžete přečíst v kapitole 5.

Solnice - Kromě klášterního komplexu se na Piaristickém náměstí nachází bývalá zbrojnice, pozdější solnice, jejíž zubarý štít nese letopočet 1531. Na štítu můžeme najít další budějovickou zvláštnost, tři hrubě veščené lidské masky. Je to zednické znamení, představující mistra, tovaryše a učedníka. Pověst však říká, že se jedná o zloděje, kteří se pokusili o loupež v klášterním kostele, byli však dopadeni a popraveni.

Havraní věž

Kostel Obětování Panny Marie

Solnice

Maska ze štítu Solnice

Víte že?
V Českých Budějovicích je kromě Černé věže ještě Bílá věž. Byla postavena kolem počátku 15. století k tvorbě nové zbrojnice kláštera. Dosahuje výšky 51 metrů a sloužila především jako zvonice. V současném době na ní stále visí jediný zvon.

Obr. 6. Metodická kapitola k učebnímu textu a prac. listu o Č. Budějovicích (Kotyzová 2006)

Pracovní list 3

1. Vyházejte názvy některých historických památek a zajímavostí Českých Budějovic.

MUEBINR   DNIARCE

ŠTRAEJNBKSKÁ EŽV   LNIEC SO

2. K čemu dříve sloužila Černá věž? K čemu slouží nyní?

---

3. Přičiďte k českým slovům slova německá nebo anglická. (Spojte čarou.)

Černá věž	square
radnice	monastery
náměstí	bell
klášter	Black Tower
zvon	town hall
Černá věž	der Platz
radnice	das Kloster
náměstí	Schwarzer Turm
klášter	die Glocke
zvon	das Rathaus

4. Napište co nejvíce písniček, které hraje zvonkohra na českobudějovické radnici.

---

5. Jaké jiné památky v Českých Budějovicích znáte?

Obr. 6. Pracovní list k učebnímu textu o Č. Budějovicích (Kotyzová 2006)

4.3. Nejvýznamnější historické památky a zajímavosti Českých Budějovic + pracovní list č. 3

Motivace, opakování: Učební text začíná informacemi o českobudějovické radnici, která se nachází v centru města, na historickém náměstí, ke kterému se dříve vázaly všechny důležité události a směřovaly sem všechny obchodní stezky. Zazpívejte si proto na úvod hodiny píseň *K Budějovicům cesta* (notový záznam a text převzatý z Kolektiv, 2002).

K BUDĚJICŮM CESTA (Váček 3)

2. Já jsem se tam dostal, dohře jsem se vyspal, Vona ráno vstala, dveře zavírala, jen abych tam zvoněl.

3. Já tam nezvostana, já musím jít domů, komičky pucovat, pěkně okřidlovat a dát jim obrůka.

Expozice: Čtení textu (viz různé formy práce v subkapitole 4.1.). Po přečtení textu si všechna místa ukážete na mapě, nebo plátnku centra města.

Pracovní list: V pracovním listě je problematičtý úkol č. 3. Ne všechny děti se učí stejný cizí jazyk a nemusí znát všechna slovíčka. Je nutná spolupráce učitele.

Finace: K této kapitole se jako opakování výběrně hodí historická procházka (viz kapitola 5.), ve které s dětmi obejdu všechny památky a zajímavosti zmíněné v textu.

Další úkoly výuka: Určíte si sežeňte publikaci *Kniha o Černé věži* (Kovář, Koblans, 1997). Zvlášť zajímavé kapitoly o životě věžníků, zvonech a strašidlech spojených s Černou věží si můžete nakopírovat a společně s dětmi přečíst v hodině vlastivědy nebo českého jazyka. Záleží jen na Vás, jaké části knihy použijete. Jen Vy nejlépe znáte děti ve své třídě a jejich zájmy.

Obr. 7. Metodická kapitola k učebnímu textu a prac. listu o Č. Budějovicích (Kotyzová 2006)

V práci Kohoutová (2007) byla vytvořena velice kvalitní základní charakteristika vybraných folklorních oblastí Česka (Chodska, Hané, Krkonoš a Podkrkonoší, Prácheňska a Valašska) podle jednotné struktury – bylo vždy uvedeno co nejpřesnější vymezení národopisného regionu a charakteristika jeho krajiny, informace o přírodních a kulturních zajímavostech, architektuře, kroji, nářečí, literatuře, tancích, hudbě, zvycích a tradicích, gastronomii, osobnostech, muzeích a skanzenech, folklorních sdruženích a souborech, folklorních festivalech. Do didaktické části pak byly zahrnuty učební texty pojednávající vždy o vymezení a přírodních zajímavostech regionu, tradicích a zvycích a významných osobnostech. Tato práce vznikla hlavně ze dvou důvodů. Jednak její autorka pochází z Prácheňska a aktivně se věnuje činnosti ve folklorním souboru, za druhé v praxi, při výuce vlastivědy na I. stupni škol, se zeměpisné a dějepisné učivo o místním regionu probírá většinou po jednotlivých správních jednotkách, po krajích, a důraz je kladen na ten kraj, ve kterém žáci bydlí a chodí do školy. Je ale možné toto učivo probírat i podle folklorních oblastí, ovšem problémem je nepokrytí území celého státu (ne všude jsou národopisné regiony tak „živé“, aby k nim bylo možno sehnat dostatek materiálů pro výuku). Práce tak vzešla jako výsledek pokusu o sjednocení odborných a populárně naučných materiálů o folklorních regionech, které je možné využít při výuce, a je výsledkem snahy o jiný přístup k výuce místního regionu.

<h3 style="text-align: center;">Tradice a zvyky Prácheňska</h3> <h4 style="color: blue;">Architektura</h4> <p>Hojného rozšíření dosáhl na Prácheňsku <i>špýcharový dům</i>, kde byla obytná část spojena s vyšší sýpkou. Nejčastějším materiálem špýek byl <i>kámen – opuka</i> (piscířý slínovec s množstvím zbytků organismů). Zecla roubených domů se na Prácheňsku nachází jen velmi málo</p> <p>Kroj</p> <p>Ženy nosily široce rozevřené <i>barokní šněrovačky</i> s tzv. puntkem, široké <i>vlněné dlouhé sukne</i> lemované dole stuhami a <i>kvítované zástěry</i>. <i>Košilka s křečlíkem</i> měla kratší i dlouhé rukávy, které se nad loktem převazovaly červenou stuhou.</p> <p>Muži měli kroj dosti běžného dobového stylu. Dlouho zde byla oblíbená červená <i>vesta</i> s řadou knoflíků, později z látek tmavých s dvouřadým zapínáním a klopami. Uprnuté <i>kalhoty</i> ze světlé jelenice sahaly pod kolena. K nim muži nosili <i>vyšoké černé boty</i>. Přes oblečení měli <i>pododlouhé kabáty</i> s řasenými šosy, na hlavě širší <i>klobouky</i>.</p> <h4 style="color: blue;">Tance a hudba</h4> <p>Taneční styl Prácheňska je charakterizován jako styl „od země“, což znamená, že je skočný a rázný, ale není těžkopádný, nýbrž lehký, svižný a jiskrný. Typickým tancem této oblasti je točivý tanec „<i>do kolečka</i>“.</p> <p>Základním nástrojem hudby v regionu jsou <i>dudy</i> ve spojení s <i>houslemi</i>, později s <i>klarinetem</i>. Tomuto složení se říká „<i>malá selská muzika</i>“. Na Písecku se ještě k malé selské muzice přidávala <i>trubka nebo lesní roh</i> a také je doloženo, že se zde používal i cimbál.</p> 	<h4 style="color: blue;">Zvyky a tradice</h4> <p>K nejrozšířenějším patří <i>Masopust</i> (hodokvasy, průvody maškar, divadelní hry), <i>Velikonoční pomlázka</i>, <i>Filipjakubská noc</i> (pálení čarodějnic), <i>Máje</i> (stavění májky), <i>skliziňové zvyky</i> (dožínky) a <i>tradice spojené s Adventem</i> (Barbora, Mikuláš, Lucie) a <i>obdobím Vánoce</i> (stavění betlémů, půst, štedrovecerní večere, půlnoční mše, novoroční a tříkrálové koledování s fanfrochem, ...).</p> <p><u>Opakovací otázky:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Jaký je typický dům pro Prácheňsko? 2. Z čeho se nejčastěji tyto stavby stavěly? 3. Jaké dva tance jsou významné pro tento region? 4. Z jakých nástrojů se skládá typická kapela? 5. Jaké nástroje se přidávaly na Písecku k malé selské muzice?
--	--

Obr. 8. Ukázka učebního textu o tradicích a zvycích na Prácheňsku (Kohoutová 2007)

3 Závěr

V předloženém článku jsem se věnovala problematice místního regionu v hodinách vlastivědy na I. stupni ZŠ. Představila jsem čtyři diplomové práce, které byly vytvořeny pod mým vedením studentkami učitelství pro I. stupeň ZŠ na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (PF JU) a které byly obhájeny na katedře geografie (KGE) jmenované vysoké školy. Jedná se o práce svým pojetím nové, které reagují na prázdné místo v nabídce učebních materiálů úzce regionálně zaměřených. Kromě informací o pracích jsem v první kapitole stručně shrnula začlenění tématu o místním regionu do RVP ZV, tedy do procesu primárního vzdělávání a výchovy. Uvedla jsem i důležité datové zdroje pro tvorbu geografické analýzy mikroregionu, jelikož zisk adekvátních informací o území je nutný pro následnou interpretaci poznatků žákům. Vzhledem k tomu, že podle mých zkušeností z výuky předmětu vlastivěda na PF JU nemají studenti (a tedy budoucí pedagogové) ani základní přehled o tom, jak má vypadat stručná zeměpisná (resp. vlastivědná) charakteristika, co vše je možné v území popsat a tedy se žáky následně poznávat, je v článku zařazen i odstavec o struktuře a většině „povinných“ náležitostí (přehled nemůže být nikdy vyčerpávající, vždy záleží na tvůrci textu) charakteristiky mikroregionu. Doufám, že tento článek alespoň minimálně přispěje k propagaci předmětu vlastivěda na ZŠ, aby se tento nestal „okrajovou záležitostí“. Ve vlastivědě je integrováno velké množství učiva z různých oborů, které tak ve svém souhrnu poskytuje žákům základní všeobecný přehled. A ten jim mnohdy v pozdějších letech chybí, což se mj. projevuje (mohu porovnat) v předmětu zeměpis na II. stupni základní školy, na gymnáziu (střední škole) i na vysoké škole.

Právě u vysokoškolských studentů jsem během své praxe, ať už se jedná o zkušenosti z výuky či z vedení diplomových prací, narazila na velký problém ve vzdělávání budoucích učitelů, a to co se týká jejich nedostatečného základního přehledu a všeobecné orientace/rozhledu, resp. ve vztahu k vlastivědě minimálně přehledu z předmětů zeměpis, dějepis a občanská výchova (případně společenské vědy) na gymnaziální (maturitní) úrovni. Studenti jsou velice kreativní, nápadití, dokáží vymyslet množství atraktivních a zábavných úkolů, často již během svého studia vyučují, takže mohou své výzkumy ověřit v praxi, konzultovat se žáky a s kolegy učiteli. Chybí-li jim však odborný základ, mnohdy dochází k nepříjemným situacím typu „žák 4. třídy je chytřejší, než jeho učitel“. Přestože RVP ZV a současná praxe kladou důraz na činnostní učení a alternativní způsoby výuky, není možné po studentech nevyžadovat odborné encyklopedické znalosti. Nemyslím si, že by se tento problém týkal jen „mého“ předmětu. Je třeba se zamyslet nad tím, zda je v dnešním světě, kde jsou veškeré informace pohodlně dostupné na internetu z jednoho místa od počítače, možné tolerovat nízkou úroveň znalostí studentů vysokých škol. Obzvláště v případě budoucích učitelů je takové zjištění více než alarmující.

Literatura:

- Albrech J. a kol., 2003. Českobudějovicko. In: Mackovčín, P., Sedláček, M. (eds.): Chráněná území ČR, svazek VIII. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum Brno, Praha, 806 s.
- Balatka, B., Kalvoda, J., 2006. Geomorfologické členění reliéfu Čech. Kartografie Praha, Praha, 79 s. + přílohy.

- Culek, M. (ed.), 1996. Biogeografické členění České republiky. Enigma, Praha, 347 s. + mapová příloha.
- Culek, M. a kol., 2005. Biogeografické členění České republiky II. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 589 s.
- Demek, J. (ed.), 1987. Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Academia, Praha, 584 s.
- Hnízdilová, E., 2006. Metodika výuky vlastivědy regionu na příkladu Třebíčska. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, 94 s. + přílohy.
- Kalhous, Z., Obst, O. a kol., 2002. Školní didaktika. Portál, Praha, 447 s.
- Kohoutová, D., 2007. Metodika výuky vlastivědy místního regionu na příkladu folklorních oblastí České republiky. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, 110 s.
- Kotyzová, J., 2006. Metodika výuky vlastivědy území obce a okolní krajiny na příkladu Českých Budějovic. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, 91 s.
- Kühnlová, H., 1990. Seminář ze zeměpisu. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 300 s. + přílohy.
- Matušková, A., 1998. Cvičení z didaktiky vlastivědy. Skripta. Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, Katedra geografie, 93 s.
- Mičková, K., Kotyzová, J. 2006. Jak na výuku místního regionu v hodinách vlastivědy. Geografické rozhledy, 15 (5): 15-16.
- Quitt, E. 1971. Klimatické oblasti Československa. Studia geographica 16, Academia a Geografický ústav ČSAV, Brno, 82 s. + přílohy.
- Tomášek, M., 1995. Atlas půd České republiky. Český geologický ústav, Praha, 36 s. + přílohy.
- Turková, G., 2005. Metodika výuky vlastivědy místního regionu na příkladu Netolicka. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, 81 s.
- Vlček, V. (ed.), 1984. Zeměpisný lexikon ČSR. Vodní toky a nádrže. Academia, Praha, 316 s.
- <http://www.rvp.cz/soubor/rvpzv.pdf> (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání)
- <http://www.rvp.cz/soubor/manual.pdf> (Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání)